

Somlai Péter

A NEMZEDÉKEKRŐL

DILEMMÁK AZ ÁLTALÁNOS SZOCIOLÓGIA KÖRÉBŐL

Nemzedékekről, nemzedékváltásról, nemzedéki konfliktusokról sokat írtak publicisták, történészek és szociológusok. Például a Napóleon utáni évtizedek és az 1848-as forradalmak új nemzedékeiről és harcukról a reakció (Szent Szövetség, Habsburgok, Romanovok) erőivel. A haladó fiatalok mozgalmainak nemzedéke folytatta ezt a harcot („Jeunes France”, „Junges Deutschland”, „Márciusi ifjak” és Mazzini „Ifjú Európá”-ja”). Másfajta összefüggésben fogalmazta meg a „Három nemzedék” antiliberális koncepcióját Szekfü Gyula a 19. századi magyar szabadelvűekről. Ugyancsak három nemzedékről publikált 1957-ben „Die skeptische Generation” címmel könyvet H. Schelsky. Ő a 20. század első felének német történelmét és a fiatalok egymást követő generációinak értékvilágát elemezte munkájában. Még később sokan emlegették a beat-nemzedéket, illetve a ’68-asok ”nagy generáció”-ját.

Irodalomtörténészek és más művészeti ágak történészei is számon tartanak nemzedékeket. Például a „Sturm und Drang”-ot képviselő írókét, aztán a romantikusokét vagy a későbbiek közül a franciáknál a szimbolisták, illetve a szürrealisták nemzedékét. A magyar irodalom történetében igen fontos hasonlóságokat és különbséget találtak a „Nyugat” első és második nemzedéke között (Kenyeres, 2001).

A nemzedékek egymást váltják a történelemben. A 19. század második felétől két magyarázat terjedt el a nemzedékváltás szabályszerűségeiről (Jaeger, 1985). Az egyik a „*pulzálás* („pulse-rate”) *hipotézis*”-ét hirdeti, vagyis azt, hogy a nemzedékek egymásutánjának ritmusát a születések és az emberi termékenység egyetemes biológiai adottságai határozzák meg. Ez a magyarázat egyszerűen korcsoportoknak tekinti a nemzedékeket. A másik magyarázat az „*imprint-hipotézis*”-en alapul, amely elveti az egyetemes biológiai adottságok feltételezését s helyett a történelmileg változó erők és sajátos szellemiségek különös lenyomatait, mintá-

zatait látja egy-egy nemzedék arculatában. K. Mannheim is ez utóbbi hipotézist gondolta tovább híres – „A nemzedékek problémája” című – tanulmányában.

Mannheim szerint különbséget kell tenni több szinten a nemzedéket alkotó közös „elhelyezkedés”, a nemzedéki „összefüggés” és a nemzedéki „egység” között (Mannheim, 2000: 231 és köv.) Erre azért van szükség, mert a biológiai-élettani tényezők szinkronja révén, az egyidejű születés által formált korcsoport (a „kohorsz”) még nem alkot nemzedéket. Az ilyen közös „elhelyezkedés” csak szükséges, de nem elégséges feltétele a nemzedéki összefüggésnek. Ahhoz közös sors is szükséges. „E sorközösségen belül jöhetnek azután létre a különös nemzedéki egységek” (Mannheim, 2000: 235). A nemzedék legfontosabb szociológiai vonása így az *összetartozás tudata*, aminek alapjául főként a közös „alapintenciók” és „alakító elvek” szolgálnak.

Tehát az azonos életkorban átélt események, közösen megélt tapasztalatok, együttes élmények fűzik össze nemzedékké az embereket. Például a gazdasági válság, a háború, egy politikai rendszer vagy kormányzat felemelkedése és bukása, vagy akár egy példakép, egy zenei stílus, egy divat sorsa. De vannak-e általánosan megfogalmazható szabályai a nemzedékváltásnak?

(A szociológia általános elmélete számára igen fontos lehet ez a kérdés. De újabban nincs ilyen elmélet, legfeljebb csak elméletei vannak a szociológiának.)

Önmagunkat és másokat korcsoportok szerint kell elhelyeznünk a megélt történelemben. Történelem és élettörténet, korszak és életkor, közös sors és személyes életrajz összefüggései adják a nemzedéki tudatot (Bude, 2000). Ami az egyik nemzedék élő emlékezetéhez tartozik, az már csak történelem a következő nemzedék számára.

Azért van ez így, mert a nemzedékek kollektív egységeit alkotják a társadalomnak. Van „mi-tudatuk”, félszavakból is megértik egymást. Viszont az egymástól különböző nemzedékek tagjai együtt élnek és egymással közösen élik meg a múlt időt. Ezt az összefüggést Mannheim „*az egyidejű nem-egyidejűség*”-nek tézisében foglalta össze. Eszerint mindenkor a különböző nemzedékek tagjai nem egyformán élnek meg egy-egy időszakot, hiszen ugyanazt az eseményt másként érzékeli, és másképpen dolgozza fel a gyerekek nemzedéke, mint a felnőtteké és megint másképp az öregeké. „Ezért aztán minden időpont tulajdonképpen egy többdimenziós időszak, hiszen mindig a létező nemzedéki rétegek különböző kifejezéseiből érthető meg” (Mannheim, 2000: 209).

Mindezek alapján a nemzedékváltás menetét a következő folyamatokban foglalta össze K. Mannheim:

a) folyamatosan újabb kultúrahordozók jelentkeznek;

- b) a kultúra korábbi hordozói eltűnnek;
- c) a mindenkori nemzedéki összefüggés hordozói a történelmi folyamatnak csak egy időben körülhatárolt szakaszában részesednek;
- d) a felhalmozott kulturális javak folyamatos továbbadására (átörökítésére) van szükség; a nemzedékek egymásra vannak utalva; ez legvilágosabb az újszülöttek, illetve kisgyerekek és szüleik nemzedéke esetében, de az idősek (a nyugdíjasok) életviszonyai is nagyban függenek a fiatalabbaktól („nemzedékek közötti szolidaritás”);
- e) a nemzedékváltás folytonos, nincs benne törés.

A „mi-tudat” és a kollektív egység kialakításában fontos szerepe van a *nemzedéki konfliktusoknak*. Az új nemzedékek megújítják a világ szemléletét, új törvényeket alkotnak, másfajta rendet akarnak, új szavak és gesztusok keletkeznek, átalakul a beszéd, változik a jelentés. Mást értenek a fiatalok sok mindenről, mert újfajta érzékenység alakul bennük, mást kezdenek szeretni és bírálni, átértékelik a múltat és a történeteket, de a jelen körülményeket, intézményeket és embereket is.

A fiatalok közösségei, a barátok és barátnők csoportjai, a köztük szövődő nyílt és rejtett hálózatok mind erősítik a nemzedéki azonosságot, azokat a kulturális mintákat, amelyek megkülönböztetik a fiak és lányok nemzedékét szüleikétől. A nemzedéki azonosság tudata érvényesíti az új értékeket és életcélokat, az új szükségleteket és ízlést, az új erkölcsöt és magatartásnormákat. Mindez a fiatalokat szembeállítja a szülők nemzedékével.

(Az előbbieket közhelyek. Voltak. Közhely volt a társadalmi – nem pedig a kulturális! – konfliktus és a haladás is, amit ma csak idézőjellel írnak, így: "haladás". Tanulmányai során Feleky Gábor és nemzedéke sok ilyen közhelyet találhatott az általános szociológiában.)

A nemzedékek kapcsolatában találunk tehát *mintakövetést, de szembeállást és konfliktust is. Mikor melyiket?* Végül is a szocializáció egész folyamata a kultúra átörökítésével és a társadalmi beilleszkedéssel jár, vagyis azzal, hogy az idősebb nemzedék mintáit átveszik a fiatalabbak. Vagy mégsem? R. König kimutatta, hogy nagyjából az 1. Világháború végéig a fiatalok követték az idősek által kultivált divatot öltözködésben, hajviseletben, stb. Aztán az 1920-as évektől megfordult a mintakövetés iránya s azóta az idősebbek követik a fiatalokat (König, 1965). Nemcsak a divatban, hanem a fogyasztás és szabadidő-töltés legtöbb területén. Különösen érvényes ez mostanában, amikor az informatika (és a „kütyük”) korát éljük és unokáiktól tanulnak a nagyszülők. Többen úgy találták, hogy nincsenek is nemzedéki konfliktusai az új ifjúságnak (Du Bois-Reymond, 1995).

De bizonyos-e az, hogy közösséget teremt az együttesség? H. Jaeger alapos bírálata Mannheim tézisének veszi célba. Pontosabban azt a feltételezést, hogy a közös tapasztalatok, élmények egységessé, nemzedékké formálnak egy korcsoportot. Szerinte például a weimari időszak azt tanúsítja, hogy fontos különbségek keletkeztek és ellentétek támadtak az Első Világháború lövészárkain megjáró fiatalok között (Jaeger, 1985: 285). A jelenkori fiatalok között is találtak ilyen ellentéteket (Szalai, 2011). De ha téves az „imprint-hipotézis” és nem igazolható az összetartozás tudatán alapuló egység, akkor miről is beszélünk a „nemzedék” fogalmát használva? Vagy talán olyan helyzetben vagyunk ezzel is, mint Augustinus volt, amikor arra próbált válaszolni, hogy mi az idő: „Ha senki nem kérdezi tőlem, akkor tudom. De ha valaki kérdezi, s meg kell magyaráznom, akkor nem tudom” (Augustinus, 1982: 358-359).

(Augustinus dilemmájára és a meghatározás módszertani problémáira hivatkozhatnánk persze számos más fogalom, sőt, talán az általános szociológia legtöbb fogalma kapcsán. Ez nem is kétséges. Legalább ez nem.)

IRODALOM

- AUGUSTINUS, AURELIUS (1982) Vallomások. Bp. Gondolat.
- DU BOIS-REYMOND, MANUELA (1995) The Role of Parents in the Transition Period of Young People. In: M. du Bois-Reymond – R. Diekstra – K. Hurrelmann – E. Peters (eds.) *Childhood and Youth in Germany and the Netherlands*. Berlin – New York, Walter de Gruyter, 73-102.
- BUDE, HEINZ (2000) Die biographische Relevanz der Generation. In: M. Kohli – M. Szydlik 2000 /hrsg/ *Generationen in Familie und Gesellschaft*. Opladen, Leske und Budrich, 19-35.
- JAEGER, HANS (1985) Generations in History: Reflections on a Controversial Concept. In: *History and Theory*, Vol. 24. No. 3 (Oct) pp. 273-292.
- KENYERES ZOLTÁN (2001) *Étika és esztétizmus*. Bp. Anonymus.
- KÖNIG, RENÉ (1965) Jugendlichkeit als Ideal moderner Gesellschaften. In: ugyanő, *Soziologische Orientierungen*. Köln-Berlin, Kiepenheuer und Witsch, 120-128.
- MANNHEIM, KARL (2000) A nemzedékek problémája. In: ugyanő *Tudásszociológiai tanulmányok*. Bp. Osiris, 201-254.
- SZALAI ERZSÉBET (2011) *Koordinátákon kívül. Fiatal felnőttek a mai Magyarországon*. Budapest, U.M.K.